

BATIK SAN'ATIDA RANG UYG'UNLIGI VA KOMPOZITSION YECHIMLARNI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Kenjayeva Umida Rajabovna

Navoiy davlat universiteti

“Tasviriy san’at va muhandislik grafikasi” kafedrası o’qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada batik san’atida rang uyg’unligi va kompozitsion yechimlarni shakllantirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Ranglar uyg’unligini his etish, ularni mazmungan to’g’ri tanlash hamda estetik jihatdan uyg’unlashtirish o’quvchilarning badiiy didini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada batik texnikasida ranglar kombinatsiyasi, ularning psixologik ta’siri va kompozitsion markazni aniqlash tamoyillari bayon etilgan. Shuningdek, o’quv jarayonida rangshunoslik elementlarini interfaol usullar orqali o’rgatishning metodik yo’nalishlari yoritilgan.

Kalit so’zlar: batik san’ati, rang uyg’unligi, kompozitsion yechim, badiiy did, rangshunoslik, pedagogik metodika, estetik tarbiya, ijodiy yondashuv.

Batik san’ati – bu mato yuzasida ranglar va naqshlar uyg’unligidan foydalangan holda badiiy asar yaratish jarayonidir. Ushbu san’at turi nafaqat dekorativ bezak san’ati sohasining muhim yo’nalishi, balki milliy madaniyat va estetik qadriyatlarni ifodalovchi badiiy vositadir. Rang uyg’unligi batik asarlarining estetik ta’sirchanligini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu sababli, o’quvchilarga batik texnikasida ranglarni tanlash, ularni kompozitsion jihatdan joylashtirish, mazmun va g’oyaviy ifodani uyg’unlashtirish bo’yicha puxta bilim va ko’nikmalarni berish zarur.

Zamonaviy tasviriy san’at ta’limida batik mashg’ulotlari orqali rangshunoslikni chuqur o’rganish, o’quvchilarda kuzatuvchanlik, estetik idrok va ijodiy fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi. Bu jarayon o’quvchilarning nafaqat badiiy, balki psixologik tayyorgarligini ham shakllantiradi. Shuningdek, milliy bezak san’ati unsurlari va an’anaviy naqshlarni batik texnikasida qo’llash o’quvchilarni milliy merosga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bois, batik san’atida rang uyg’unligi va kompozitsion yechimlarni shakllantirish metodikasi tasviriy san’at ta’limida muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Batik san'ati inson ijodining eng qadimiy va o'ziga xos ko'rinishlaridan biri bo'lib, unda rang, shakl va kompozitsiya uyg'unligi orqali g'oyaviy-estetik mazmun ifodalanadi. Rang uyg'unligi batik san'atining badiiy ta'sir kuchini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu boisdan batik mashg'ulotlarida rang tanlash, ularni uyg'unlashtirish va kompozitsion yechimga erishish o'quvchilarning estetik dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Batik texnikasida har bir rang o'z ifoda vositasiga ega bo'lib, u tomoshabinga hissiy ta'sir ko'rsatadi.

Batik san'atini o'rganishda o'quvchilar avvalo ranglarning psixologik xususiyatlarini tushunib olishlari lozim. Masalan, issiq ranglar – qizil, sariq, to'q sariq – harakat, quvonch, energiyani ifodalasa, sovuq ranglar – ko'k, yashil, binafsha – tinchlik, osoyishtalik va uyg'unlik tuyg'usini uyg'otadi. Ranglarning o'zaro uyg'unlashuvi kompozitsiyada muvozanatni saqlashga yordam beradi. O'quvchilarga bu tushunchalarni amaliy mashg'ulotlarda misollar orqali o'rgatish eng samarali usul hisoblanadi.

Batikda kompozitsion yechimlarni topishda markaziy element, fon va dekorativ tafsilotlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik muhimdir. O'quvchi tasvir yaratish jarayonida g'oyani avvalo chizma orqali rejalashtiradi. Undan so'ng, har bir elementning joylashuvi, ranglarning uyg'unlashuvi, naqshlarning takrorlanish darajasi va yo'nalishi aniqlanadi. Shunday qilib, kompozitsiyaning umumiy ritmi va vizual muvozanati ta'minlanadi.

Rang uyg'unligini o'rgatish jarayonida o'qituvchi bir nechta bosqichli metodikani qo'llashi mumkin. Birinchi bosqichda – o'quvchilar ranglarning asosiy xususiyatlari, issiq va sovuq tonlar, kontrast va to'yinganlik darajalari bilan tanishtiriladi. Ikkinchi bosqichda – amaliy mashqlar yordamida ranglarning o'zaro ta'siri o'rganiladi. Masalan, bir xil shakl turli fonlarda qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilish, yoki ikki rangning bir-biriga yaqin yoki zid uyg'unlashuvini solishtirish mumkin. Uchinchi bosqichda – o'quvchilar mustaqil kompozitsion loyihalar yaratadilar, bunda o'zlarining ranglar palitrasini ishlab chiqishadi va badiiy niyatni ranglar orqali ifodalaydilar.

Batik san'atini o'qitishda vizual kuzatuvchanlikni rivojlantirish katta ahamiyatga ega. O'quvchilar tabiatdagi rang o'zgarishlarini, narsa va buyumlarning yoritilishdagi rang aksini, shuningdek milliy naqshlardagi rang uyg'unligini o'rganish orqali o'z rang idrokini boyitadilar. Milliy an'analar asosida yaratilgan batik namunalari, masalan,

“atlas”, “adras”, “bakhmal” matolari yoki xalq amaliy bezak san’atidagi ornamentlar, o‘quvchilarda rang uyg‘unligini milliy ruhda his etish ko‘nikmasini shakllantiradi.

Pedagogik jarayonda o‘qituvchi o‘quvchilarning individual qobiliyatlarini hisobga olgan holda, rang tanlashda ijodiy yondashuvni rag‘batlantirishi zarur. Har bir o‘quvchi o‘z asarida hissiyotini, fikrini yoki dunyoqarashini ifoda etishi kerak. Shu sababli, o‘qituvchi baholash mezonlarida ijodiy tashabbus, rang uyg‘unligi, kompozitsion aniqlik va texnik aniqlik kabi jihatlarni inobatga olishi lozim.

Rang uyg‘unligini o‘rgatishda o‘yinli, interfaol va raqamli texnologiyalardan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Masalan, ranglar kombinatsiyasini raqamli dasturlar yordamida sinab ko‘rish, o‘quvchilarga o‘z ishlarini virtual formatda tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, “rang palitrası” o‘yini orqali o‘quvchilarning rang sezgirligini oshirish mumkin. Bunday yondashuvlar o‘quvchilarning e‘tiborini faollashtiradi va ularni ranglar bilan tajriba o‘tkazishga undaydi.

Batik texnikasida kompozitsion yechim topish jarayoni o‘quvchilarning tafakkurini kengaytiradi. Ular naqsh elementlari o‘rtasidagi o‘zaro aloqani, ritm va proporsiya tamoyillarini o‘rganadilar. Bu jarayon tasviriy san’atdagi umumiy kompozitsion bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Shuningdek, batikda kompozitsion yechimni topishda diqqatga sazovor jihat – naqshlarning takroriyliigi va simmetriyasidir. O‘quvchilar bu jihatni o‘z ishlarida qo‘llash orqali uyg‘un va chiroyli kompozitsiyalar yaratishadi.

Batik san’ati o‘quvchilarga nafaqat rang va shakl uyg‘unligini o‘rgatadi, balki sabr-toqat, diqqat, aniqlik kabi fazilatlarni ham rivojlantiradi. Ranglarni qatlam-qatlam qo‘llash, mumi yoki parafin yordamida matoda naqsh hosil qilish, keyin esa bo‘yoq bilan ishlov berish jarayoni o‘quvchilarda badiiy mas’uliyatni oshiradi. Bu esa ularning ijodiy tafakkurini va texnik mahoratini mustahkamlaydi.

Amaliy mashg‘ulotlarda o‘qituvchi o‘quvchilarga turli rang kombinatsiyalarini sinab ko‘rish, o‘z kompozitsiyalarini tahlil qilish va o‘zaro fikr almashish imkonini yaratadi. Guruhli ishlarda o‘quvchilar bir-birining ishini baholash, taklif va mulohazalar berish orqali o‘z estetik fikrlash darajasini oshiradilar. Bu esa ta’lim jarayonini yanada faol, hamkorlikka asoslangan va ijodiy muhitda o‘tishini ta’minlaydi.

Milliy qadriyatlar asosida batik san’atini o‘rgatish o‘quvchilarni o‘z madaniyatiga hurmat ruhida tarbiyalaydi. Rang tanlashda milliy liboslar, xalq amaliy san’atidagi naqshlar, me’moriy bezaklar yoki tabiat manzaralaridan ilhomlanish

o'quvchilarda estetik va ma'naviy uyg'unlikni kuchaytiradi. Bu jarayonda o'qituvchi o'quvchilarga milliylik va zamonaviylik uyg'unligini saqlashni o'rgatadi, ya'ni asar zamonaviy shaklda bo'lsa-da, unda milliy ruh saqlanib qoladi.

Shu tariqa, batik san'atida rang uyg'unligi va kompozitsion yechimlarni shakllantirish metodikasi o'quvchilarning badiiy-estetik madaniyatini rivojlantirishda, ijodiy tafakkurini kengaytirishda va milliy qadriyatlarni qadrlash tuyg'usini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu jarayon o'quvchilarga nafaqat san'at texnikasini, balki hayotiy estetik qadriyatlarni ham singdiradi.

Batik san'atida rang uyg'unligi va kompozitsion yechimlarni shakllantirish o'quvchilarning badiiy tafakkuri, estetik didi hamda ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayon o'quvchilarda nafaqat ranglarni to'g'ri tanlash va uyg'unlashtirish ko'nikmasini shakllantiradi, balki ularning vizual idrokini, badiiy kuzatuvchanligini va mustaqil ijodiy fikrlashini ham rivojlantiradi.

Rang uyg'unligi va kompozitsion tuzilish o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, o'quvchi ijodiy faoliyatining g'oyaviy va hissiy mazmunini ifodalash imkonini beradi. Batik san'atini o'qitishda milliy an'analar, xalq amaliy bezak san'ati elementlari va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni uyg'unlashtirish o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni qadrlash va uni badiiy talqin etish qobiliyatini kuchaytiradi. Shuningdek, rang va kompozitsiyani o'rgatish jarayonida interfaol metodlar, vizual mashqlar va raqamli texnologiyalarni qo'llash o'quvchilarning ishtirokini faollashtiradi, ularni ijodiy izlanishga undaydi. Natijada o'quvchilar batik san'atining nafaqat texnik, balki ma'naviy-estetik mazmunini ham chuqur his etadigan shaxslar sifatida shakllanadilar.

Adabiyotlar

1. Шавдиров С. А. Подготовка будущих учителей к исследовательской деятельности // Педагогическое образование и наука. – 2017. – №2. – С. 109–110.
2. Shavdirov S. A. Selection Criteria of Training Methods in Design Fine Arts Lessons // *Eastern European Scientific Journal*. – 2017. – №1. – P. 131–134.
3. Shovdirov S. Analyzing the sources and consequences of atmospheric pollution: A case study of the Navoi region // *E3S Web of Conferences*. – EDP Sciences, 2024. – Vol. 587. – P. 02016.

4. Shavdirov S. Method of organization of classes in higher education institutions using flipped classroom technology // *AIP Conference Proceedings*. – AIP Publishing LLC, 2025. – Vol. 3268, №1. – P. 070035.
5. Шавдилов С. А. Ўқувчиларда тасвирий саводхонликка оид ўқув компетенцияларини шакллантиришнинг педагогик-психологик жиҳатлари // *Современное образование (Узбекистан)*. – 2017. – №6. – С. 15–21.
6. Shovdirov S. A. Tasviriy san'atni o'qitishda o'quvchilarning sohaga oid o'quv kompetensiyalarini shakllantirish omillari // *Inter Education & Global Study*. – 2024. – №1. – P. 8–14.
7. Ibraimov X., Shovdirov S. Theoretical Principles of The Formation of Study Competencies Regarding Art Literacy in Students // *Science and Innovation*. – 2023. – Vol. 2, №B10. – P. 192–198.
8. Шавдилов С. А. ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ О. И ПРИКЛАДНОМУ ИСКУССТВУ // *International Scientific Review of the Problems and Prospects of Modern Science and Education*. – 2018. – P. 84–85.
9. Shovdirov S. TASVIRIY SAVODXONLIKKA OID O'QUV KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA O'QUVCHILARNI MANTIQIY VA ABSTRAKT FIKRLASHGA O'RGATISH // *Евразийский журнал академических исследований*. – 2023. – Vol. 3, №12. – P. 193–196.
10. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts // *International Journal on Integrated Education*. – 2023. – Vol. 4, №3. – P. 60–66.

